

BÁRÓCZINÁL BÉCSBEN

KAZINCZY KIADATLAN NAPLÓJÁBÓL

Véletlen hozta-e vagy sem: három éve – a Magyar Hírmondó sorozatában – az *Erkölcsei mesék* jelentek meg új kiadásban, „melyeket frantziából fordított Báróczy Sándor magyar nemes testőröz”, tavalyelőtt pedig – a Gondolkodó Magyarok művei közt – névtelenül kiadott röpirata, *A védelmezett magyar nyelv*. Így, születése 250. évfordulóján – amely 1985 tavaszára esett – nem kell egészen újra fölfedeznünk Bessenyei erdélyi testőrtársát, Kazinczy nyelvi bálványát, aki őt – saját szavai szerint – íróvá tette. S már maga ez, Kazinczy irodalomba csábítása is megérdemelné, hogy ismét fölfigyeljünk kicsit a magyar széppróza mesterére.

Kazinczy tizenhat éves pataki diák volt, mikor a nála majd negyedszázaddal idősebb „nemes testőröz” nagy hatású fordításkötete, az *Erkölcsei mesék* 1775-ben Bécsben jelent. A fáziskésés ezúttal a megszokottnál kisebb volt; az eredeti mű, a *Contes moraux* szerzője, a maga korában népszerű, de mára elfeledett filozofikus francia regény- és drámaíró, élő kortársa volt Báróczyinak (nála mindössze tizenhét évvel született előbb), s Báróczyival egy időben a katonai s írói rangban nála lejjebb álló Kónyi János, a „nemes magyar haza együgyű hadi szolgája” (strázsamestere) is kiadta, Budán Marmontel művét, *Diszes erkölcsökre tanító beszédek* címmel. A mára szinte teljesen elfeledett francia író fanatizmusellenessége tette oly népszerűvé, kivált a protestáns írók és olvasók körében. (Marmontel hazai pályafutásához tartozik az is, amit Csokonai felvilágosult szellemű barátja, a debreceni Kollégium ifjúsági könyvtárosa, Nagy Sámuel írt Aranka Györgynek, az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság titkárnak, 1796 augusztusában: „ilyen haszontalan könyvek jönnek most többnyire ki magyar országba [ti. mint Szaller György *Magyar ország földleírásának foglalata* című

munkája] . . . De mit van mit tenni! Marmontel Incait nem engedte a cenzura –”. Az sem lehetetlen, hogy a *Les Incas* fordítója maga Nagy Sámuel volt; tájékoztatása mindenképpen fontos, mivel ezek szerint a XVIII. században magyar fordítás is készült Marmontel e népszerű munkájából, melynek egyik fejezete a vallási türelem hirdetésével váltott ki nagy érdeklődést – és nagy vihart.) Kazinczyt azonban (aki *Szívképző regék* címmel később szintén lefordította Marmontel szóban forgó „meséit”) nemcsak a szerző felvilágosult szelleme ragadta meg Báróczi fordításában:

„Nem sok idő múlva azután hogy Patakra visszatértem, a bibliothecarius tudatá velem, hogy kezéhez eladás végett valamely magyar könyv tétetett le; nyelve érthetetlen, az elébe írt vers gonosz, de tele van igen szép rézmetszetekkel: Báróczynak erkölcsi meséi Marmontelből.”

Az elébe írt „gonosz vers” szerzője *B. A.*, vagyis Barcsay Ábrahám, a másik enyedi neveltetésű erdélyi származású testőr, akinek tolla bécsi tintával is magyarul fogott. Hogy miért „gonosz” ez a vers, azt csak találgathatjuk – ha csak a bibliotekárius nem a cenzor szemével nézte az üdvözlő költeményt, amely Bessenyei 1772-i *Ágis tragédiájára* célozva szól a „Leomlott Spártának szomorú hamvai”-ról, így folytatva:

Hanyatló Nemzetek! ennek példájából
Vegyetek tanácsot Spárta romlásából!

A sorok után következő szaggatott vonal a cenzor törlését jelzi.

Barcsay Ákos fejedelem leszármazottja, a legköltőbb a felvilágosult testőrírók között, hazája sorsát a szerencsésebb, pallérozottabb nyugati nemzetekével vetette egybe:

Ó szép tudományak, kiktől gondolkozom,
Ti rólatok szóllok, most néktek áldozom!
Mely setétes ködök között tartottátok,
Kedves Nemzetemet, meddig elhagytátok!

Idegen nyelveken szólottatok hozzánk,
Gyönyörűségetek nem esmérte hazánk:
De múltanak immár ilyen panaszaim!
Többé nem halljátok keserű szavaim!

S az egyik biztató jel éppen testőrtársának, Báróczi Sándornak Marmontel-fordítása:

. . . már imé, *Marmontelt* is látom,
Dicsőség ösvényén véle megy Barátom;
Párizsi erkölcsök tudós festékével
Mely bátran tud bánni magyar ecsetjével.

Ez a „bátor magyar ecset” volt az, ami úgy visszariaszította a pataki könyvtárost s ami úgy megbúvólta Kazinczyt:

„Én azt szeretém meg, a mit eddig a bibliothecarius gyalázott, s attól borzadtam vissza, a mit magasztalt. Még ma is bírom a könyvet, még rajta van ifjú esztendeim örömeinek kedves emléke; még ismerem a helyeket, a hol édes szólása csudálgatásiban fel-fel sikoltozám” — írja diákkori élményéről.

A nagy újítást azonban nemcsak a pataki könyvtáros s a pataki kamasz diák vette észre: tisztában volt vele maga a fordító is. Előljáró beszédében pontosan megírta:

„Nem annyira magam erejéhez bízván, mint jó barátaim unszolásoknak kívánván eleget tenni, kezdettem, noha félelemmel, ezen meséknek fordításához. Alig Altzibiadesnek első levelét fordítottam volt, azonnal tapasztaltam valósággal, hogy nem ok nélkül eredett félelmem. Gyenge tehetségem; a magyar nyelvben a hathatós szóknak szűk volta; és ezen írásnak új módja egyesülvén, egészen kétségben ejtetenek volt céloznak teljesíthetése iránt. Kétszer kezdettem hozzája, s kétszer tettem le róla elmémet.”

Végül harmadszor is nekivágott a fordításnak (ami nem is olyan különös, ha tudjuk, hogy a tanítvány, Kazinczy, például tizenháromszor fordította le *Gessner Idylliumait*). Majd így folytatta a számadást fordítói munkájáról Báróczi — kétszáz év múltán is friss, élvezetes stílusban:

„amennyiben lehetett, igyekeztem a magyar nyelvnek természetéhez alkalmaztatni mondásának értelmét, ki nem hagyván legkisebbet is belőle . . . Tudom, sokak tanáltnak, kik erőltetett fordításnak fog-

ják mondani írásomat: de bátorkodom bizonyságul idézni azokat, kik franciául is olvasták, ha lehetett-é ezt a nyelvnek szűk voltára nézve másként magyarra fordítani? Ez a franciáknál is oly új írásnak módja, mellyel soha még egy író is Mármontel előtt nem élt: ezt lehet valójában mondani, hogy azon írásnak módja, melyet diákul nevezünk *per incisa*. Sokakat elhallgatva mond, és az olvasó ítéletére bizza azoknak, amiket elhagyott, kipótlását; úgy hogy igen elmés olvasót kíván értelem.”

Az előszó előtti ajánlás a fordító szülőhazájának, „Nemes Erdély országának” szól, „Kedves Hazám!” megszólítással:

„eltökéltettem céloim lévén a dicsőségnek szentelni ezen gyarló fordításomat, bátorkodom azt tenéked ajánlani, mint hozzád viseltető tiszteletemnek csálhatatlan bizonyosságát, melyhez ezen tekintetre nézve törvényes igazságod vagyon.”

S hogy Erdélynek valóban törvényes joga volt a magyar széppróza történetében határkövet jelentő, kerek kétszázötzöt évvel megjelent kötetéhez, azt a fordító másfél évtizeddel későbbi röpirata, *A védelmezett magyar nyelv* is bizonyítja, ahol kifejti a latin nyelv védelmezőivel szemben, hogy Erdélyben

„egész 1763-ig, mind a polgári igazgatás, mindpedig a törvényes dolgok mind magyarul folytanak. A Gubernium nemcsak a magyar vármegyékre, hanem még a szász székekre is, minden cirkulárkat és egyéb parancsolatokat magyar nyelven bocsátott: sőt, ami több, annak előtte még az udvari kancelláriára is magyarul írtanak fel.”

Bethlen Miklós, Mikes Kelemen nevelő oskolája volt a századok óta magyarul országgyűlésező, vitázó, levelező kis ország, a magyar széppróza gazdag termőföldje. S nemcsak Bethlen Miklósé s Mikesé, hanem a mára igencsak elfeledett, fiatalon elhunyt Haller Lászlóé is, akinek Fénélon-fordítását halála után négy évvel Barkóczy Ferenc egri püspök nyomatta ki, Kassán, 1757-ben, *Telemakus bujdosásainak története* címmel. Hallerről, a harmincegynehány évesen meghalt máramarosi főispánról Báróczi is megemlékezik fordítása előszavában, sőt megvallja: őt tekintette példaképének („néhai gróf Haller Lászlónak, kinek a magyarságban egész nemzetünk megismeri érdemét, és akinek magam haszon-

talán igyekezem nyomdokát elérni, tetszett a *mesének* nevezetével élni . . .”), ahogy Kazinczy meg a Marmontel-fordító bécsi testőrírót követte.

A széphalmi író nagybátyjának, Kazinczy Andrásnak társaságában, 1777 márciusában, diákfejjel járt először Bécsben, ahol hiába kereste szállásán Bessenyei Györgyöt, kinek *Der Amerikaner* című német nyelvű, felvilágosult szellemű munkáját pataki diákként magyarra fordította és kinyomtatta, s akitől nem sokkal bécsi útja előtt, 1777 februárjában biztató, szép levelet kapott:

„Levelében minden sorját a’ betsület, tisztesség, s felső dolgokra való nemesi vágyódások rajzolták. Illyen meg esmertető jelei szoktak az igaz emberiségnek lenni, mellyek a’ gyenge ifjúságot is erköltsi tulajdonságaikra való nézve közöttünk tanácsos és kellemetes öregséggé tészik. Ne szünnjön meg az Úr szívének hajlandóságai után menni.”

1777-i bécsi kirándulásáról, Bessenyeiről szólva írja a *Pályám emlékezetében*, hogy „Báróczy előttem még soha nem hallott név vala” — s itt tér rá a már idézett részre, hogy nem sokkal később, Bécsből visszatérvén, adta a könyvtáros kezébe az *Erkölcsi meséket*:

„Visszavágytam Bécsbe, hogy őt láthassam, hogy lelke átszállhasson rám fél mértékben. Ő vala örök olvasásom ezentúl, s már akkor feltevé, hogy az ő koszorúja után fogok törekedni, minden erőmmel a mi lesz.”

S hogy értsük, mitől, miért sikoltozott föl „édes szólása csudálgatásaiban” a pataki diák, tegyük, próbaként, Kónyi egyidejű fordítását a Báróczyé mellé: a *Lausus és Lidie* kezdő mondata Kónyi magyaráztásában:

„Metzenesznek a’ Tirrhenumbéli Királynak az ő maga-viseletivel tett híre ’s neve elegendőképpen tudva vagyon az olvasást kedvellők-nél. A’ rosz fejedelem, jó atya-is lehet, most kegyetlen, majd ismét szelid és engedelmes-is. Semmi tirannusi kegyetlenséget, sem erőszakos tselekedetet nem mutatván mind addig, míg az ő akaratja akadályt nem szenvedett; mindazonáltal e’ szilaj természetű Istentelnek nyugodalma, tsak oroszlányi tsendességgel tzmboráltatott.”

Bizony, kissé nehézkes, avas, pedig voltaképp már Kónyi is újító volt nyelv és stílus dolgában, mint Marmontel-fordítása *Elől-járó-beszédében* céloz is rá:

„Nem pedig ok nélkül ajánlom ezen írásomat Hazám szüleményének [szülöttének]: mert noha tsiklandós újjdoni magyarságonnak fürgenszégével előre kérkednem nem illik-is; de tsak meg-kell valanom, hogy nemes magyar nyelvünknek elégtelen értői s idegeni haszontalan pengetik nyelveken [hiába is teszük szóvá, kifogásolják] játszadozó elmémnek mostani tetszése szerént különösen ki-faragott 's rámázott leleményes szavait.”

S halljuk ezek után Báróczi fordításának megfelelő részletét:

„Mézentsius, Tirhénumi királynak tulajdonságai elég esméretesek. Rossz fejedelem és jó atya, kegyetlen és szánakodó egymásután: semmi olyan kegyetlenség nem volt benne, melyből erőszakot lehetett volna magyarázni, mindaddig, míg szándékában akadályt nem talált; de ennek a kevély léleknek csendessége oroszlányi nyugodalam volt.”

Hajlékony, könnyű lovassági penge a nehéz, merev kétkézi szablya mellett.

De hiába vágyott vissza a pataki diák Bécsbe 1777-ben, hogy Báróczit láthassa s személyesen is megismerhesse, ez csak tizennégy év múlva, 1791-ben sikerült, mikor már mint a kassai tankerület felügyelője járt fent Bécsben. Erről a találkozásról azonban csak másodlagosan, néhány mondatban emlékezik meg a *Pályám emlékezetében* (s mindebből lényegében csak az derül ki, hogy az ifjabb s az idősebb író tegezte egymást).

A következő baráti találkozásra újabb tizenkét évet kellett várni; fogsága után 1803-ban járt újra Bécsben, hogy szabadulását, a királyi kegyelmet megköszönje. Erről a találkozásukról már részletesebben szól a *Pályám emlékezetében*:

„Úr napja még Bécsben ére. A gárdát Báróczy vezeté lovon s párdubörben. — Meghíva, hogy a következő vasárnap legyek vendége Szépkúton; az nap quantum est hominum elegantiorum, ott lesznek.

Az ő szekeren, lovain menénk ki. Sokat idevzlék ebédünk alatt, s az érzeteté velem, mely tekintetben álla a jóknál. Nevette, hogy szemem minden szép alakú asszonyi figurán, minden szép alakú ifjan felakadt, a mi nekem öreg napjaimban is nagy örömöm, s a mint hiszem nem rossz jel.

Estve felé térénk vissza, s midőn én ezt az évről évre terjeszkedő nagyságot, ezt az örök szépülést csudálgatám, ő nékem a Róma classicusaiból monda ide tartozó helyeket, s hazánk történeteiből.”

Mindezt sokkal színesebben s részletesebben írta meg *Az én Naplóm* című, 1812-i, máig kiadatlan önéletírásában. Leírja az úrnapi körmenetet, amelyet a magyar testőrség rekesztett be:

„A pontifikáló papot az udvar hercegei, testvérei a császárnak, követték, Károlyt kivéve, ki Bécsben vala (láttam két ízben is korán reggel lovagolni), de itt talán ismeretes betegsége által ijesztve, meg nem jelent. Ő epileptikus. — Ezek után a császár ment Feldmarschall öltözetben, s nyomban megette a császárné (a nápolyi Maria Theresia) rózsaszínben. Mindkettejeket itt látám először 1792 oltá. Nagyon el valának változva. A császáron úgy álla a ruha, mintha másét vont a magára; a császárné előre hajlott, s képe szederjes színt kapott, melyhez nem álla jól a rózsaszín öltözet. A magyar gárda rekesztette bé a processziót, s azt Báróczy vezette, párducosan.”

Mindez június 6-án, hétfőn történt, a „szépkúti”, vagyis schönbrunni kirándulás pedig 12-én, vasárnap; itt fest meleg emberi portrét a már hetvenhez közeledő testőríróról (aki melleleg az írással már föl hagyott, s családjával meghasonlottan az alkímiában keresett vigasztalást).

„Báróczy a maga kocsiján s lovain viszen ki Schönbrunnba. Koppaccska csukaszín kaputrok vala rajta, veres lajblival, nadrággal. Ezekhez a gyengén sántító láb, a felette kedvetlen barnás ábrázat, s nyakának gyakor rándításai s tekerítése igen különösen illet, s egy rendes egésznet tett. Midőn a Jahn vendéglő szobájának hosszú során végimentünk a legutolsóba, csudálkozva láttam, mint köszöngöttek minden asztal mellől a jó öregnek, s kitetszett, hogy a sok köszöntés nem a gárdatisztet, hanem Báróczyt magát illeté. Az utolsó szobában egy játszóasztalkát tevének le, két convertre terítve, minekelötte Báróczy parancsolhatott volna, s széket fogánk. A szomszéd asztalkánál egy igen szép deli ember, egy igen szép asszony, egy igen szép

fiúgyermek és egy igen szép leányka ült. Figyelmessé tevém Báróczyt a gyönyörű háznépre, s ő felkölt, s nyájasan beszélgete az evőkkel. Ez *Téglási*, úgymond, a játszó. *Ziegler*-t értette. A fiú azt kérte az atyjától, ha katona vagyok-e? Ez alkalmat ada nekem közzéjek menni, s láttam, hogy a fiú egy német tiszt kardját, minden bizonnyal annak engedelmével, magára övedzette. — Junger Herr, mondtam, Amoren zieren andere Waffen. [Fiatalúr, az Ámorokat másfajta fegyverek (ti. ij) díszítik.] A gyermek nem értette, s anyjához fordult, hogy magyarázza. Ebből kedves enyelgés vált.

Báróczy tudakozta, milyen bort iszom? — Én, felelék, bornem-issza volnék, de jó napokon kóstolgotam a bort, s más nem kell, mint honi bor: de az nekem Bécsben nem esik jól. Itt rhénusi bort kérnék, hogy ismerhessem, mert azt még soha nem kóstoltam. — S ez e a német bor fejedelme? — kérdém; s örültem, öszve hasonlítván a tokajival, ménesivel. Délután a kertben sétálgatánk, s tartván tőle, hogy a jó öreg kifárad, leültünk egy helyt. Csakhamar eltölt a kert a szép néppel. Báróczy örült, látván, mely gyönyörűséget érzek a szép asszonyi figurák látásában, s mosolygott. — Fuge suspicari cujus octavum trepidavit aetes claudere lustrum! [Ne gyanúsítsd azt, akinek kora a negyvenedik évet túllépte!] mondtam neki. — Midőn a menagerieben járánk, elbeszélém Báróczynak, amit Rhédey Lajosnétől hallottam. Nem tudom kivel, ő 1792-ben jára itt, s magyar születésű legénye kísérte. Vezetője beszélé, hogy a fejér bivalyokat a nápolyi király küldé ajándékba Leopoldnak. A magyar legény nem sokat érte németül, s a fel-felkapott beszédből azt húzta ki, hogy a bivaly maga a nápolyi király. Hozzávonakodott asszonyához, s kérdést tett, hogy »melyik bivaly *Őfelsége*? Rhédeyné nem értette. — Hiszen most beszéli nagysádnak ez az úr, mondá a cseléd, hogy ez a bivaly a nápolyi király. —

Visszajöven Schönbrunnból, midőn én Bécsnek pompáján csudálkozám, Báróczy a klasszikusokból sok idetartozó helyeket mondogata könyv nélkül, és minden elakadás nélkül, még ha a hely hozsacsa volt is. Báróczy jól végezte iskoláját, s a Telekivel, Pászthoryval, s Somsich-csal üzőtt barátkozás még járatosbbá tevé a klasszikusok munkájiban. — Ah! — monda Báróczy —, ha Mátyás magtanul nem holt volna meg, vagy ha eleinket János fja eránt hidegekké nem tevé vala az, hogy ő Mátyástól házassági ágyon kívül vette lételét: most Buda volna olyan pompás, mint Bécs, s Bécs volna oly pusztá, mint most Buda. — Báróczy Józsefet háladatosan tisztelte azért, hogy a magyar gárda tisztjei közül választgatott kurírokat, s Maria Theresia felől nem sok jót monda. Többek közt hiteles állítással beszélé, hogy Maria Theresia egyszer Holicsra menvén, a magyar határig aranypénzt lökdösött ki a hintőből, a magyar határon általmenvén, mindenütt csak ezüstpénzt.”

Bécsi találkozásuk emlékeit Kazinczy fölhasználta 1814-ben kiadott kitűnő Báróczi-életrajzához is, nyilván naplója alapján: az életrajzban azonban – érthetően – megfakulnak a napló lüktető színei:

„ő a’ néki olly igen kedves Tacituszból és Senecából, valamint Virgilből, Horátzból és Juvenálból is, egész lapnyi darabokat mondogata-el minden készület nélkül midőn a’ beszéd egyikének vagy másikának szavaira emlékezteté. Ezt tette akkor nap is, midőn Szépkútról Bécsbe visszajövének, ’s a’ szekereken az előttünk fekvő várost a’ hajdani Budával ’s mostani pusztaságainkkal öszve hasonlítánk” – hangzik az iménti rész az életrajzban.

Legközelebb két nap múlva, június 14-én találkoztak. A Báróczi-ról festett képhez hozzátartozik egy kis fehér agár is, Lilla, akit Kazinczy néhány nappal korábban pillantott meg és vett meg Bécsben, s – mint látni fogjuk – belekerült Marmontel-fordításaiba is:

„Délután négy órakor ki Báróczyhoz. Ebédnél ült egyes-egyedül a gárdaház traiteurje palotájában. Egy serpenyő pép (Koch) állott előtte, melyből egy porciót szedett vala ki; bal kezében egy nagy bádogszelence porrá tört nádmézzel, jobbában a kalánt tartotta. Négy-öt kalánnyit vévén ki, s a pépet annyi nádmézzel halmozván el, hogy kevesebb volt a pép, mint a nádméz; figyelmessé tevém, hogy talán sok, amit kivett. Úgy hittem, hogy elfelejté magát. Mosolygott, halmozva merítette teli kalánját, s egyenesen vitte szájához. – A nádméz felette egészséges! – úgymond. – (1791. augusztusban is pincében tartogatott meggyel élt, mert abban sok kén [sulphur] vagon.) – A Lilla velem jött. Intett, kötnék jelt a nyakára, különben lesújthatja az ebőlő. Itt sokáig múltatánk. Felmenvén lakjába, az vala első dolga, hogy egy asztalkájának fiókjából a gárdapálcának veres-pantlikáját kivonta, s Lillámnak nyakára kötötte. Ez a gond világos jele az ő humanitásának. Félretettem a pantlikát, s legbecsesbb ereklyém közt tartom fel azt.”

Kazinczy – mint volt róla szó – maga is lefordított Marmontel „erkölcsi meséi”-ből néhányat, *Szívképző regék* címmel (csak 1808-ban jelentek meg Bécsben). Ezek közt fordul elő *Kétség* című „regéje”, amelyre 1803-i naplójában is utal:

„Ez a szép kutya [ti. a Bécsben vett fehér agár] volt a Lillám, melynek emlékezetét a Marmontelből fordított *Kétség*-ben fenntartám.”

S csakugyan megörökítette a szép fehér agár emlékét a francia írótól fordított elbeszélésben (amelynek teljes címe: *A kétség, vagy a magával békétlenkedő szerelem*). A francia „szívképző regé”-t — erkölcsnevelő történetet — magyar környezetbe helyezte: a szereplő Deregyei tanácsos (konziliárius) a nagyszombati megyei bíróság elnöke, a hölgy pedig, az új férjhez menésen gondolkozó szép özvegy, Belíz:

„Az elragadtatott Deregyei éh szemekkel faldosta Belíznek minden kecsseit, s megszorította a legszebb kezét. Belíz alig pihegett remegésében. Deregyei nékibátorodva eseng, hogy méltóztassék kimondani végső akaratját. — Ah, kedves konziliárius! de hátha megcsalattatom? — E szókkal a szeméremnek végső sóhajtása látszott elreppenni ajakiról. — Ne tarts semmit, imádott asszony! — monda; szívem szól, maga a szerelem szól ajakimról, haljak meg, ha . . . Ekkor lebukván az asszony lábaihoz, térde a Lilla egyik lábát odacsípte, s a szép kis agár elsikoltá magát kínjában. — Konziliárius úr, micsoda fonákság ez! — monda Belíz a neheztelés hangzatjában. — A konziliárius elpirult, s nem tudta felelni. Őlbe vette a kutyát, simogatta, csapodárkodott néki, s kérte, hogy megbántott asszonyát engesztelné meg. Lilla, felejtván a fájdalmat, viszonzni kezdé a Deregyei ékeskedéseit. — Nagyságos asszonyom, úgymond Belíznek, Lilla többé nem haragszik, Lilla megbocsát; ez szép példa nagysádnak. — Belíz nem felelt; a legmélyebb elmerülésbe süllyedt el lelke. A konziliárius ezt a komoly csendet tréfának akará venni, s másodízben lábaihoz veté magát Belíznek. — Kérem az urat, monda néki az asszony, az efféle merészségek nekem nincsenek tetszésemre . . .”

A bájos Belízt kiábrándította a tanácsos viselkedése; közölte, hogy barátságnál többet nem érez iránta, mire az zavartan az ajtót kereste, s a magában maradt szép özvegy próbálta elemezni a történeteket. S itt jelent meg újra gondolatai közt a szép kis fehér agár (hogy aztán végképp eltűnjék az elbeszélésből):

„Ez már szép! . . . Íme csak egy hajszálon múlt, hogy egy embernek nem adám magamat, kit szívem éppen nem szeret. Ugyan igazán mondják, hogy az ember semmit sem ismer kevésbé, mint tulajdon magát. Megesküdtem volna, hogy egészen övé vagyok, hogy nincs

oly áldozat, melyet érte megtenni kész nem volnék. S imbol, akaratja nélkül reáhág a Lillámra, s ez a lángoló szerelem egyszerre haraggá vál. Egy eb közelébb érdekel, mint ő, s miatta meg tudom azt támadni, akit, amint hittem, minden halandóknál inkább szeretek. Gyönyörű szerelem!”

Mindehhez érdemes még megjegyezni, hogy a francia eredetiben *Joujou*, azaz „Játék[szer]” a kutya neve, s Marmontel csupán *chien*-t, ’kutyá’-t említ: az *agár* Kazinczy hozzáköltése.

A fordítás azért is érdekes, mivel mutatja, mitől s miért avult el századunkra Marmontel, aki pedig a múlt század elején is még oly népszerű volt, hogy 1828-ban Hartleben számára még üzlet volt, hogy eredeti francia nyelven adja ki munkáit Pesten!

Kazinczy a maga új fordításait naiv tapintatlansággal megmutatta mesterének, elfeledkezve arról, hogy – pedig a *Bibliában* is olvashatta – a tanítvány nem lehet különb az ő mesterénél. Az új fordítást Báróczi ha nem is zokon, de nehéz szívvel vette, s ez talán érthető is, hiszen az általa mintegy három évtizede magyarított munkákat fordította újra Kazinczy – s ez kritikának is éppen elég volt. (Valljuk meg – kései igazságszolgáltatásként – Báróczi Marmontel-fordításai ma is élvezetesebbek, mint tanítványáé.) A kínos eseményt a *Pályám emlékezete* így rögzítette:

„Báróczynak bemutatám Marmontelből ő utána fordított regéimet: Alcibiadot, a Két Szerencsétlent és Laurettet és a mely más hármat egyenesen Marmontelből: a Négy palackot, a Szamnisi Menyegzőket és a Kétséget. Amazokat azért fordítám, hogy bele tanuljak az ő módjába, és hogy azon mértékben adhassam még jobban mint ő, melyben nyelvünk az ő ideje óta, ki ezeket 1775-ben adta ki, emelkedett. Láttam, hogy lépésem, minekelőtte még fordításomat megtekintette, neki nehezen esett, bár fájdalmát igyekezék titkolni. Nehány nap múlva, a mint nála oly véggel jelentem meg, hogy kézírásomat visszavegyem, mert már elkészülék Bécsből, visszaadta ezt e szókkal: Én most a Két szerencsétlent így fordítám, s elhallgatott.”

Kazinczy a *Pályám emlékezetében* közölte is a megbántott Báróczi 1803-ban készített új fordítását.

*Az én Naplóm*ban így örökítette meg ezt a találkozást:

„Egy nap kivettem vala hozzá *Szívképző regéim* kézírását, hogy méltóztatnék megtekinteni. Előttök állá a Horác sora és mindaz, ami 1808-ban a *Regék* első könyvének címlapjára vala nyomtattatott. Igen gyengédeden érezte velem, hogy újabb fordítások által megvagyony sértve. Fájaltam azt, de cselekedetemet meg nem bántam, mert nem oly végből nyúltam a munkához, hogy az érdemllett koszorút fejről levonjam, hanem hogy a dolgozás által neveljem erőmet, és hogy az ő botlásai helyre hozzattassanak. Harminc esztendő alatt nyelvünk ment valamire; illő vala Marmontelt is csinosabban szólaltatni meg. Utolsó búcsúzásomkor visszaadván kézírásomat, mutatta azon próbát, amelyet, kézírásomat olvasván, tett a *Két szerencsétlenen* (itt singularist, nem már pluralist mond ő is). Kértem, engedné meg, hogy leírhasam. Nekem ajándékozá. — A legszentebb tisztelettel jöttem el a nagy férjfitől, alig remélvén, hogy őtet többször megláthatom. De az a szerencsém még 1808-ban is lett.”

A szóban forgó Marmontel-fordítás Kazinczynak ajándékozott bécsi példánya történetesen ránk maradt, némi érdekes stilisztikai egybevetésre is alkalmat kínálva. Az *Erkölcsei mesék* 1775-i bécsi kiadásában így jelent meg az elbeszélés első bekezdése Báróczi fordításában:

„A' két szerencsétlenek. Kláránsz Márkézné nem sok időtől fogva vonta magát a' Cl . . . . klostromban. A' kedves tsendesség melyet uralkodni látott benne, még érzékenyebbé 's keserűbbé tette fájalmát melytől emésztődött. Mitsoda szerencsések, azt mondgya magában, ezek az ártatlan galambok, melyek az ég felé sietnek repülésekkel! Az élet olyan nékik mint a' homály nélkül való nap: a' világnak sem gyötrelmét, sem pedig gyönyörüségét nem esmerik.”

Kazinczy némileg „magyarított” fordításában, amelyet Bécsben barátjának megmutatott, így szólt a bevezető rész:

„A' két szerencsétlen. Még nem nagy az ideje hogy Gróf Altensteigné a' Boldog-Asszony' Szüzeinek Pozsonyi Klostromjokban vonta meg magát. Az a' szelid vidám csend melyet e' magány' házában látott lakozni, még keserűbbé, emésztőbbé tette szíve' gyötrelmit. Mi szerencsések, ugymond, ez ártatlan galambok kik repültöket az ég felé vevék! Nékik fellegtelen nap az élet; a' világnak nem ismerik sem gyötrelmét sem örömeit!”

Az a változat pedig, amelyet a kissé megsértődött testőr-író néhány nap múlva átnyújtott barátjának:

„A két Szerencsétlen

Gróf Illésháziné [?] nem igen régen húzta volt meg magát Posonban, Boldog-Aszszony szüzeinek klastromjokban. Ez a szelid, vidám tsendesség, melyet ebben a magánosság hajlékában látott uralkodni, még emésztőbbé tette szíve gyötrelmeit. Mitsoda szerencsések, úgy mond, ezek az ártatlan galambok, kik repüléseket az Ég felé vették! Életek homály nélkül való nap, a világnak sem gyötrelmeit, sem gyönyörűségeit nem esmérvén.”

Kazinczy föl is jegyezte a számára oly becses kézíratra:

„1803ban Júniusban Bécsben lévén, bémutattam Marmontelből fordított Regéim Mstumát [Manuscriptumát] Báróczinak. Ő nékem a' kézírást néhány nap múlva ezen újabb próbával adta vissza. Ezt az én fordításom olvasására dolgozta.”

Kazinczy „hatása” persze csak a „magyarított” környezet volt, a stílus Báróczié. S mikor 1814-ben a széphalmi író sajtó alá rendezte „Báróczy Minden munkáji”-t, a Marmon-tel-fordítást az első változat szerint s az eredeti, többes számú címmel közölte: talán már némi írói hiúságból s önértetből is, így védve a maga, ugyancsak 1814-ben kiadott „magyarított” fordítását.

1808-ban, egy évvel Báróczi halála előtt így írt diákkori bálványának, szépprózai mesterének:

„Gyermeki korom olta Te voltál példányom, melyet követni igyekeztem. Munkás örök társam volt, 's elkísért a' Tyrolisi szirttetőre [ti. Kufsteinba] is. Ott szálla-meg az a' gondolat hogy a' hátra lévő mesékbe fogjak . . . Előbb a' két szerencsétlent, azután Alcibiádot dolgozám újra, egy szeggel karmolván könyveim' tiszta papirosába, 's Munkácson osztán ecetben macerált vas darabok' levével írogatván fordításodnak elég ritkán nyomtatott sorai közzé a' mi gyakorlásaim által gyűlt. Így jutván előre, (ha jutottam), hozzá fogtam a' 4 palaczk, a' Szamniumi Menyegzőkhöz és a' Kétséghez, ide haza pedig megtoldottam Lübinnel, de ezt előre látván, hogy a' Censura meg nem fogja engedni közre vitelét, csak szekrényemben tartom.”

S itt kimentette magát azért is, amiért a Báróczi által korábban mái lefordított Marmontel-műveket újrarendítette:

„Nem a' Te munkáddal való meg nem elégedés cselekedte tehát, hanem egyedül tehetetlenségem érzése, hogy az Általad dolgozott három darab újabban jelent-meg. A' hiúság soha engem annyira el nem szédíthetett, hogy magamat Mesteremmel öszve hasonlítani mérészeljem. Egyéberánt classicus Iróknak az a' sorsok, hogy tisztelődjik egymással vetekedve próbálgassák rajtok erejeket.”

Attól az egytől eltekintve, hogy Marmontel művei nem bizonyultak klasszikus alkotásoknak, Kazinczy álláspontja jogosult és elfogadható, mai szemmel nézve is. S szavai, ragaszkodása őszinteségét bizonyítja, hogy mestere összegyűjtött munkáit kiadta nyolc kötetben, 1813–14-ben, szerzőjük arcképével – *A védelmezett magyar nyelv* nélkül, amelynek kiadását a cenzúra nem engedte meg, s amelynek utolsó oldalán így válaszol a deák nyelvet makacsul védő Alojzusznek az író gondolatait visszhangzó István:

„Tudod barátom, hogy a német mondás szerint minden madár úgy szól, amiként az orra nőtt, mit tehetek én arról, hogy magad, mint filemile, kellemetes énekeddel, a deákságnak dicsérete közben, elragadtatások között altatod el a kies berkekben mulatozókat; addig míg én, halálbagoly létemre, a magyar nyelvnek béhozása mellett, a hazának örökös romlását huhogom. A' pedig tőled nemcsak nem barátság, sőt kegyetlenség, elvenni azt az édes illúziómat, melyre magamat kecsgetetem, hacsak perspektívában is boldognak látni nemzetemet. Én valaminthogy (legalább magam ítélete szerint) a közjó és dicsőségre célzó gondolataimért, emlékezetemre hazámtól oszlopot nem kívánok: úgy boldogságát képzelő ítéletem megvetését is békességes tűréssel fogom szenvedni; és bármely fájdalmas legyen is énnekem, ebben megfosztatni attól a módtól, mely által gondoltam némünemiképpen hasznos lehetni: tanálok mindazonáltal itt is okot magam vigasztalására abban, hogy legalább nem tarthatok attól, hogy mint Szokratésznek bürköt adjanak; vagy pedig Aesopus sorsa szerint, le vessenek a kőszárlól: mint nagyobbára történt mindazokkal kik hazájoknak legfontosabb szolgálatjokat mutatták.

Valamint magad a deák mellett fegyverkezvén jót gondoltad tenni, úgy én hasonlóképpen, született nyelvünk védelmezése által.”

Amit írt, ahogyan írt, Kazinczyn át tovább gyűrűzött Csokonai, Petőfi, Jókai szépprózájába, napjainkig.

Ha másért nem, ezért is megérdemli az erdélyi író, hogy legalább odabiccentsünk ispánlakai szülőhelye s jeltelen bécsi sírja felé, születése negyedévezredes fordulóján.

SZILÁGYI FERENC

EZERNYOLCSZÁZHUSZONEGYBEN SZÜLETTEK . . .

AVAGY

NEGYVENNYOLC FÉNYE

A háború előtt néhány évig a Diáknegyed kellős közepén laktam, pár méterre a Collège de France impozáns épületétől, az azóta lebontott Pretty szállodában. A tulajdonost Poissonnak hívták, a keresztnévére nem emlékszem. Kapcsolatunk – mint általában a párizsi *patron*okkal, tartózkodóan udvarias volt, néhányszor megengedte, hogy az irodából telefonáljak. Azt azonban elfelejtettem megkérdezni tőle: rokona-e François Poissonnak, a földművesből lett kereskedősegédnek, aki önkéntesként harcolt a szabadságharcban, és részvételének költői nyomai is maradtak. Nem kérdeztem meg, mert minderről a leghalványabb sejtelmem sem volt. Most már persze sohasem fogom megtudni, de nem valószínű: a „Hal” név nem túlságosan ritka, bár a Kis Larousse most csak egyről, Denis Poisson matematikusról, a valószínűségszámítás 1781-ben született úttörőjéről tud . . .

De egyáltalán tudhattam volna-e erről a derék franciáról, aki idejött harcolni a szabadságért? S aki kétszázhuszonekét soros versben zengte Kossuth apánk dicsőségét? Bizony tudhattam volna, bár ma sem szerepel semmilyen lexikonunkban, de Sipos Lajos alapvető értekezése, már Párizsba érke-